

Питання, що виникають у суддів при статистичному обліку підсудних*

З метою дальшого вдосконалення обліку підсудних і забезпечення достовірності статистичної звітності з 1 січня 1987 р. введено в дію нову Інструкцію із статистичної звітності органів, установ юстиції та судів (затверджена наказом міністра юстиції СРСР № 20 від 30 жовтня 1986 р. Далі — Інструкція). Відповідно до неї було розроблено і затверджено для заповнення в судах нову статистичну картку на підсудного як основний документ первинного обліку в судах.

Суддя особисто заповнює її на засудженого, виправданого, а також на неосудну особу, і на ту, справу щодо якої закрито.

Головний принцип заповнення статистичної картки полягає в тому, що в квадраті проти кожного показника обов'язково проставляється цифрова позначка тієї ознаки, яка характеризує дану особу. У випадках, коли в характеристиці особи немає перелічених у показнику ознак, у квадраті проставляється нуль. Таких випадків небагато.

Наприклад, при заповненні картки на особу, якій до вчинення злочину не виповнилось 18 років, проставляється нуль у показнику 4, оскільки неповнолітній не може бути службовою особою.

Основним джерелом відомостей для заповнення статистичної картки є вирок (ухвала), а додатковими можуть служити обвинувальний висновок і протокол судового засідання.

Нова картка істотно видозмінена порівняно з попередньою. Насамперед у ній значно скорочено число показників, що характеризують підсудного, вчинений злочин і результати судового роз-

гляду кримінальної справи. Більш вдалими є редакція і система цих показників.

Продуманішим є в новій картці і поділ підсудних за рівнем освіти. Попередній поділ їх на дві групи, до першої з яких відносились особи з вищою, середньою та восьмирічною освітою, а до другої — особи з початковою освітою, малограмотні й неграмотні, не допомагав встановленню зв'язку рівня освіти з кількістю і характером злочинів, вчинюваних цими особами. Тепер підсудні поділяються за освітою на чотири групи: з вищою і незакінченою вищою; з середньою спеціальною; з середньою; з неповною середньою. Це більшою, хоча й далеко не повною, мірою відповідає вимогам, що пред'являються до одержаних даних, використовуваних при наступному аналізі.

Разом з тим суддям незрозуміла вимога виділяти осіб, що мають середню спеціальну освіту, вони вважають це непотрібним, оскільки в наступному ця форма навчання в жодних узагальнюючих, зведених матеріалах не відображається і не досліджується. Більше того, сама Інструкція містить вказівку про те, що при відображенні відомостей про освіту в рядку «середня освіта» враховуються особи, які закінчили середній спеціальний учбовий заклад, 11-, 10-, 9-річку (п. 85). Тому вважаємо достатнім позначити в картці цей рівень освіти загальною формулою «середня освіта».

Поряд з цим вважаємо, що виключення з показника таких рівнів освіти, як початкова і малограмотний, є невиправданим. Через їх відсутність судді змушені позначити осіб, котрі мають трирічну освіту, як таких, що мають неповну середню освіту. Подібне об'єднання в одну групу осіб від неграмотної до такої, що має 8-річну освіту, є необгрунтованим. Уявляється, що краще було б диференціювати підсудних за цим показником таким чином: 1) з вищою і незакінченою вищою освітою; 2) з середньою і неповною середньою; 3) з початковою і малограмотний. При цьому до осіб, що мають незакінчену вищу освіту, відносити осіб, які пройшли не менше половини строку навчання у вищому учбовому закладі, в протилежному випадку особа має бути позначена як така, що має серед-

* Публікується в порядку обговорення.

ню освіту, незалежно від того, який середній учбовий заклад вона закінчила, перш ніж вступити до вузу. Осіб, котрі не закінчили 9-й клас загальної середньої школи або СПТУ, відмічати як таких, що мають неповну середню освіту. Осіб, які навчалися у 5—7 класах, вважати такими, що мають початкову освіту, а в 1—4 — малограмотними. Неграмотні як суб'єкти злочину в даний час практично не трапляються.

При ознайомленні з чинною статистичною картою суддям здавалося, що їм все зрозуміло і що при її заповненні труднощів не виникне. Проте уже в перший рік її застосування народними суддями області допущено понад 900 випадків неправильного заповнення і ненабагато менше у 1988 р. В одних випадках помилки пояснювались просто неуважністю суддів (наприклад, коли неповнолітній відмічався як член КПРС або як такий, що має вищу освіту), в інших — через невірне, як з'ясувалося, розуміння суддями поставлених у картці запитань.

Чи не найбільшу кількість помилок судді допускають і досі при заповненні першого розділу статистичної картки. Він охоплює велике коло питань, відповіді на які в сукупності дають докладну характеристику особи підсудного: стать, вік, заняття, посада, освіта, партійність, попередня судимість та ін.

Містяться в цьому розділі і додаткові показники, що характеризують особу неповнолітнього підсудного.

Переважна більшість показників, як свідчить практика, не викликає у суддів труднощів. Разом з тим у картці є ряд показників, формулювання яких судді розуміють неоднозначно, що тягне неточні відповіді. Одним з них є показник 3 — заняття підсудного. У чинній картці в основному збережено ті ж види занять, що були в попередній (робітник, службовець, колгоспник, учень, працездатна особа, яка не працює і не навчається). Проте з невідомих підстав виключено такі категорії осіб, як пенсіонери, домогосподарки, непрацездатні утриманці, ув'язнені в місцях позбавлення волі. Всі вони (крім останніх) так само, як і особи вільних професій (письменники, художники, композитори, скульптори), кустарі, служители культу, котрі раніше обліковувались як «інші працюючі», тепер об'єд-

нуються в одну спільну групу — особи інших занять. Думається, що це не краще рішення. Що може бути спільного між тими, хто працює, і тими, хто не працює? Тому судді, заповнюючи статистичну картку на підсудного пенсіонера, домогосподарку, непрацездатного утриманця і не виявивши їх у переліку показника 3, проставляють проти нього нуль, тоді як згідно зі схемою логічного контролю статкартки це робиться тільки в тому разі, коли підсудний з незнятою і непогашеною судимістю вчинив злочин, не відбувши міру покарання у вигляді позбавлення волі.

Виходячи з цього, вважаємо, що в даному показникові необхідно поновити і виділити в окрему категорію названих осіб, враховуючи, що вони не беруть участі в суспільному виробництві і за своїм соціальним становищем не можуть бути віднесені до групи тих, хто має інші заняття. До цього показника (причому, окремим пунктом) необхідно включити і ув'язнених в місцях позбавлення волі, оскільки вони обліковуються в статистичному звіті (форма № 11).

Відсутність названих осіб в показникові 3 призводить до помилок і при заповненні показника 4 (посада підсудного). У схемі логічного контролю статкартки вказується, що коли в показнику 3 підсудний позначений як робітник, то в показникові 4 він не може бути позначений ні як керівник підприємства, установи, організації, ні як голова колгоспу, директор радгоспу. Це зрозуміло. Проте незрозуміло, як тут мають бути позначені пенсіонер, домогосподарка, непрацездатний утриманець, ув'язнений в місцях позбавлення волі. Тому судді або проставляють щодо зазначених осіб у показнику 4 нуль (подібно до того, як вони це роблять щодо робітника, колгоспника, учня та інших осіб), або залишають цей показник невідміченим. У суддів складається обгрунтована думка, що показники 3 і 4 до кінця не узгоджені.

Разом з тим слід визнати, що показник 4 в чинній статкартці на відміну від попередньої виражений більш повно. Це продиктовано необхідністю мати відомості про вчинення службових злочинів не тільки в колгоспах і радгоспах, як було раніше, а й на інших підприємствах, в установах, організаціях.

Проте у суддів нема єдності у відображенні цього показника. Деякі з них

вважають, що службове становище підсудного необхідно вказувати в цьому показникові лише тоді, коли він вчинив злочин по службі, тобто коли в статті Кримінального кодексу прямо вказано, що суб'єктом даного злочину є службова особа. Інші вважають (і додержуються цього на практиці), що в показникові 4 посаду підсудного необхідно вказувати в усіх випадках вчинення ним злочинів, перелічених у показникові 18 статкартки.

Не викликає сумніву, що показник 18 має завданням облік злочинів, вчинюваних у галузях народного господарства, і своїм цільовим призначенням не прив'язаний до показника 4.

Чимало помилок допускається суддями при заповненні показника 10, який характеризує минулу судимість підсудного, оскільки на відміну від попередньої в чинній статкартці цей показник сформульовано нечітко: в ньому говориться лише про зняття судимості і не сказано про її погашення. Тому судді, виходячи з буквального змісту запитання, відмічають в цьому показникові тільки зняття судимості і не відображають її погашення.

Не дістають правильного відображення у статкартці в показникові 11 і відомості про незняту чи непогашену судимість у підсудного, особливо коли їх у нього декілька. У схемі логічного контролю статкартки в цьому зв'язку вказується, що коли в показникові 10 відмічено кілька судимостей, то в показникові 11 має бути відмічений тільки один з пунктів. Судді ж у цьому разі не дуже вникають у суть вчинених в минулому злочинів з тим, щоб правильно відобразити судимість, а підходять до цього формально. Так, при заповненні статкартки на підсудного, який має незняту і непогашену судимість за розкрадання державного майна шляхом грабежу за ч. 2 ст. 82 і за крадіжку особистого майна громадян з проникненням у житло за ч. 3 ст. 140 КК УРСР, деякі з них у показникові 11 відмічають, як правило, п. 2 — розкрадання державного майна. Це неправильно. В даному разі слід відмітити крадіжку особистого майна, оскільки санкція ч. 3 ст. 140 КК УРСР передбачає більш суворе покарання.

Попутно хотілося б сказати, що з показника 11 без достатніх підстав виключені такі види злочинів, як умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження

і бандитизм, які в даний час набувають значного поширення. Через відсутність згадки про них судді в показникові 11 або проставляють нуль, або взагалі не відмічають його, залишаючи вирішення цього питання на розгляд консультанта з судової статистики управління юстиції. Вважаємо, що ці види злочинів треба поновити в показникові 11.

Другий розділ статистичної картки, в якому відображаються відомості про злочин, починається з фабули обвинувачення, тобто з короткого викладу суті справи.

Доводиться зазначити, що багато суддів, до речі, не тільки молодих, допускають при цьому помилки, причому особливо у справах про злочини проти соціалістичної власності. В одній із них, заповнюючи статкартку на підсудного М., засудженого народним судом за ч. 1 ст. 84 КК УРСР, суддя виклав фабулу обвинувачення так: «Вчинив розкрадання державного майна шляхом зловживання своїм службовим становищем». Як бачимо, тут немає неодмінного компонента фабули у справах цієї категорії — місця вчинення злочину, без якого не уявляється можливим відмітити в показникові 18 галузь народного господарства, в якій вчинено злочин.

Враховуючи поширеність такої помилки, було б доцільно повернутися до попередньої редакції цього запитання і сформулювати його з підказкою (у дужках чи петитом) так: «В чому полягав злочин (коротко фабула із зазначенням конкретного місця його вчинення)». Немає сумніву, що така редакція запитання здатна повністю виключити випадки нечіткого викладу фабули обвинувачення.

Деякі труднощі виникають у суддів при заповненні показника 18, коли вимагається, керуючись наведеним у ньому переліком галузей народного господарства, вказати ту з них, де було вчинено злочин.

У зв'язку із зростанням кількості службових злочинів, вчинюваних в учбових закладах і наукових установах, виникає потреба знову передбачити ці заклади й установи в показнику 18, оскільки їх відсутність ставить суддів у скрутне становище: вони або залишають показник не відміченим, або відносять вчинений тут злочин в інші установи. Викладач технікуму залізничного транспорту З. був засуджений

за неодноразове одержання хабарів від учнів. Через відсутність у показнику 18 учбових закладів суддя відмітив цей злочин як вчинений на залізничному транспорті, що не відповідає дійсності.

У показнику 19 статкартки вимагається вказати, ким вчинено злочин — працівником даного підприємства, установи, організації чи сторонньою особою (під естанглою прийнято розуміти особу, яка не має до них будь-якого відношення). На нашу думку, термін «стороння особа» для деяких випадків є невдалим. Наприклад, як стороння особа має бути відмічений сторож охорони при відділі внутрішніх справ міськвиконкому К., який під час чергування викрав з охоронюваного ним складу будматеріалів сорок листів оцінюваного заліза, що, звичайно ж, викликає здивування: що ж це за стороння особа, якщо йому офіційно доручено охороняти державне майно від розкрадання дійсно сторонніми особами (і не тільки ними)?

Вважаємо, що замість терміну «стороння особа» краще було б у показнику 19 вказати «не працівник даного підприємства, установи, організації».

Зовсім новим є показник 23, де відображаються особливості застосування позбавлення волі. Одна з них полягає в тому, що суд, враховуючи виняткові обставини справи та особу винного, може призначити йому покарання нижче від найнижчої межі, передбаченої законом за даний злочин. Це означає, що в даному разі йдеться лише про зниження покарання у вигляді позбавлення волі, без переходу до іншого більш м'якого покарання. Деякі ж судді, не помічаючи усіченого характеру покарання, тлумачать його в повному обсязі ст. 44 КК УРСР, яка передбачає принципову можливість призначення більш м'якого покарання, і відмічають у показнику 23 також випадки переходу від призначеного покарання у вигляді позбавлення волі до виправних робіт, що є помилкою.

В. ХРОМОВА

*старший консультант управління юстиції
Харківського облвиконкому,*

З. ОНИЩУК

кандидат юридичних наук,

І. ХРИСТИЧ

*кандидат економічних наук
(Харківський юридичний інститут)*

На допомогу молодому спеціалісту

Уникати процесуального спрощенства

Правосуддя у цивільних (як і в кримінальних) справах здійснюється в процесуальній формі, під якою розуміється визначений нормами цивільного процесуального права порядок їх розгляду і розв'язання. Процесуальні дії мають вчинюватись у точній, встановленій законом послідовності.

Додержання процесуальної форми — це передумова законності судових рішень. Істотні її порушення є підставою для скасування судового рішення. У зв'язку з цим на головуючого в судовому засіданні покладено специфічні й відповідальні завдання: він керує засіданням, спрямовуючи судовий розгляд на забезпечення повного, всебічного й об'єктивного з'ясування обставин справи, усуваючи з розгляду все, що не має

істотного значення для її вирішення, а також вживає заходів до забезпечення під час засідання належного порядку. Дії, які вчинюються у підготовчій частині засідання, не повинні мати формального характеру, оскільки недодержання правил процесу може негативно позначитися на законності винесеного рішення.

Після відкриття судового засідання та оголошення, яка справа розглядається (ст. 165 ЦПК УРСР), секретар доповідає, хто з викликаних у справі осіб з'явився, чи вручено повістки тим, хто є відсутнім, і які є відомості про причини їх неявки. Суд має встановити особу викликаних, а також перевірити повноваження службових осіб і представників (ст. 166 ЦПК УРСР). Головуючий з'ясо-